

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

СУВОРОВА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК [811.111:39]:821.72-1(94)+811.111:1

**СИСТЕМА СЛОВЕСНИХ ОБРАЗІВ АМЕРИКАНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ
БАЛАДИ ХVІІІ–ХХ СТОЛІТЬ: КОГНІТИВНО-СЕМІОТИЧНИЙ ТА
ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Херсон – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі англійської філології і філософії мови імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
БЄЛЄХОВА ЛАРИСА ІВАНІВНА,
Херсонський державний університет,
професор кафедри англійської мови та
методики її викладання

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор,
академік АН ВШ України
ШЕВЧЕНКО ІРИНА СЕМЕНІВНА,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри ділової іноземної мови і перекладу;

кандидат філологічних наук, доцент
ПЕРЕДЕРІЙ ГАННА МИКОЛАЇВНА,
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили,
доцент кафедри англійської філології

Захист відбудеться “23” червня 2016 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 67.051.05 Херсонського державного університету за адресою: 73000, м. Херсон, провулок 40 років Жовтня, 47, корп. 5.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Херсонського державного університету за адресою: 73000, м. Херсон, провулок 40 років Жовтня, 27.

Автореферат розісланий “21” травня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.О. Цапів

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Реферовану дисертацію присвячено вивченню когнітивно-семіотичних особливостей формування системи словесних образів американської фольклорної балади (далі – АФБ) та лінгвосинергетичних принципів її функціонування.

Словесна образність, що формується в художньому тексті, є засобом концептуалізації та експлікації уявлень про світ (О. С. Кубрякова, Ю. С. Степанов), засвідчує своєрідність текстотворення й поетичного мислення (Л. І. Белехова) та постає концептуальною й художньою моделлю світу (Ж. М. Маслово, Л. О. Чернейко), моделлю свідомості певного адресанта (О. П. Воробйова).

Загальний антропоцентричний вектор науки ХХІ століття дає можливість осмислення лінгвальних явищ крізь призму ролі людини в системі знань. Особливого звучання набувають проблеми філології у світлі лінгвосинергетики, оскільки залучення системного методу в аналізі образності сприяє глибокому та всебічному вивченню проблемних питань лінгвістики. Тлумачення образності як певної системи виводить на авансцену нашої розвідки словесні образи (далі – СО) як одиниці фольклорного твору, розглянуті крізь призму їхніх системних властивостей, та визначення їхньої структури й принципів функціонування.

Аналітичний огляд наукового доробку з проблематики баладного жанру дозволив окреслити основні напрями філологічних досліджень англомовного баладного тексту: *літературознавчий* та *лінгвопоетологічний*. У річищі літературознавчого підходу обстоюються принципи жанрової організації баладного твору (В. М. Жирмунський, З. І. Мухіна, Г. Г. Подольська, О. В. Томберг), які передбачають набір загальних формальних і змістовних характеристик баладного жанру та варіанти класифікації балад за тематичною ознакою (О. А. Анікст, В. М. Жирмунський, Ю. І. Смірнов, В. Н. Bronson, М. Е. Brown, G. J. Chickering, G. M. Laws, M. la C. Fontes, E.-E. Gardner, L. Pound).

Лінгвопоетологічний напрям дослідження англомовної балади охоплює декілька аспектів її вивчення. У *семіологічному* плані балада інтерпретується як знак, що віддзеркалює середньовічну картину світу того чи іншого народу, зокрема британців (Л. І. Шиятая). У *семантико-стилістичному* ракурсі опрацювання балади спрямоване на те, щоб з'ясувати, якими є мовні особливості баладного тексту (зазвичай лексичні, фразеологічні та/або граматичні) й які тропеїчні засоби використовуються у баладній творчості для досягнення певних стилістичних ефектів (Л. А. Зайцева, О. В. Томберг). В *інтертекстуальному* аспекті вивчення баладного тексту передбачає виявлення міфічного та символічного коріння цього жанру (О. Г. Слесарев). Здійснені перші кроки до висвітлення специфіки баладного тексту в *концептуальному аспекті* через реконструкцію концептів як фрагментів фольклорної картини світу (Є. В. Філіппова) або аналіз авторизації середньовічних народних балад, зокрема англо-шотландських (Н. В. Родіна).

Актуальність обраної теми визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на системний розгляд особливостей репрезентації знань у мові й мовленні, художньому зокрема, шляхом виявлення прихованих смислів у поетичному тексті. Своєчасності дисертаційній роботі додає потреба подальшої розбудови теорії образності в системному ракурсі. Комплексний аналіз системи СО

АФБ вирішує низку питань, пов'язаних із пошуком ізоморфізму між поетичним мисленням та певними структурними особливостями баладного тексту.

Для розкриття когнітивно-семіотичної та лінгвосинергетичної природи словесних образів американської фольклорної балади сформульована **робоча гіпотеза**, яка полягає у припущенні, що сукупність СО аналізованих балад складається в певну систему. Ця система є когнітивно-семіотичним утворенням, внутрішня організація та функціонування якого регулюються лінгвосинергетичними принципами формування й розвитку систем.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету в рамках теми "Текст і дискурс у когнітивно-семіотичному висвітленні" (протокол №7 від 23.02.2009 року).

Мету дисертації становить розкриття когнітивно-семіотичних механізмів формування та лінгвосинергетичних принципів функціонування системи СО АФБ.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання конкретних **завдань**:

- систематизувати наукові підходи до вивчення АФБ та словесного образу в сучасній лінгвістиці;
- визначити домінуючі жанрові особливості американської фольклорної балади як різновиду поетичного тексту;
- уточнити зміст понять "образність" і "система словесних образів" та схарактеризувати структурні й змістові властивості системи СО АФБ;
- розробити комплексну методику дослідження системи СО АФБ на основі теоретичних положень когнітивної поезики та лінгвосинергетики;
- виявити лінгвокогнітивні особливості формування та функціонування СО як системи в досліджуваних АФБ;
- з'ясувати домінуючі властивості системи СО АФБ;
- обґрунтувати лінгвосинергетичну специфіку композиційної організації СО досліджуваних баладних текстів.

Об'єктом дослідження постає система словесних образів АФБ.

Предметом вивчення є когнітивно-семіотичні особливості формування системи СО у АФБ XVIII–XX століть та лінгвосинергетичні принципи її функціонування.

Матеріалом дисертації слугували АФБ у збірках Ф. Чайлда ("The English And Scottish Popular Ballads", 1882–1898) та Е.-Е. Гарднер і Ж. Дж. Чікерінг ("Ballads and Songs of Southern Michigan", 1939) загальним обсягом біля 6000 умовних сторінок, з яких методом суцільної вибірки було отримано понад 5000 прикладів словесних образів. Крім того, для порівняльного аналізу системи СО та виявлення конгеніальних образів, актуалізованих системою СО у баладних творах, проаналізовано 209 балад зі збірки Е.-Е. Гарднер та Ж. Дж. Чікерінг ("Ballads and Songs of Southern Michigan", 1939) загальним обсягом понад 450 умовних сторінок, виявлено понад 500 образів-символів.

Методи дослідження. Для виявлення системної організації, узагальнення варіантів образотворення та установлення домінуючих словесних образів-символів використано *метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу* з прийомами

лінгвістичного аналізу тропів і фігур та лінгвосеміотичного аналізу СО. Архетипний аналіз лежить в основі виявлення імплікативних ознак архетипів, які складають ядерну зону образності АФБ. Методичний апарат теорії концептуальної інтеграції, а також метод позиційного аналізу й концептуальний аналіз застосовано для виявлення лінгвокогнітивних і лінгвосинергетичних механізмів, задіяних в оформленні СО досліджуваних балад у систему та кристалізації конгеніального образу, що актуалізує концепт-емоцію у словесній тканині АФБ. На основі процедури кількісних підрахунків встановлено відсоткове співвідношення реалізацій образів-символів у текстах балад, визначено текстові позиції образів-символів для підтвердження припущення щодо переважання образів-символів у сильних позиціях текстів досліджуваних балад.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що *вперше* на основі комплексного опису системи СО *розкрито* механізм поетичного осягнення світу через концептуальну метаморфозу, визначено її види (морфоза та ароморфоза), а також лінгвокогнітивні операції й процедури, що реалізують зазначений спосіб художнього мислення (еквівалентне мапування); *реконструйовано* концептуальні моделі образу-емоції, який формується системою СО АФБ за принципом синергетичності; *виявлено* домінантні когнітивні моделі системи СО фольклорної балади (в архаїчний період превалює образотворення на основі концептуальної метаморфози, у канонічний – концептуальної метафори, концептуальної метонімії та концептуального оксиморону); *запропоновано* модель системи СО АФБ за ядерними та периферійними зонами; *встановлено* взаємозв'язок між жанровими особливостями фольклорного баладного твору (*ліричність і драматизм*), лінгвокогнітивними механізмами формування СО (*архаїчного та канонічного періодів розвитку художньої свідомості*) та лінгвосинергетичними принципами організації СО у систему; *пояснено* способи формування конгеніального образу (концепту-емоції) на основі теорії самоорганізованої критичності П. Бака.

Теоретичне значення дослідження визначається поглибленням положень когнітивної поетики (виявлення метаморфози як способу концептуалізації архаїчного світу в баладі), лінгвокультурології (встановлення культурних архетипів, актуалізованих системою СО баладного тексту), а також лінгвосинергетики (розкриття способів системної організації СО та формування образу-емоції в текстах АФБ).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що отримані результати і висновки можуть бути використані в курсі стилістики англійської мови (розділи "Поетичні тропи і фігури мовлення", "Стилістична семасіологія", "Поетична мова, стиль, фігури мовлення"), курсах за вибором з теорії поетичного мовлення та когнітивної поетики, у написанні наукових робіт з проблем інтерпретації поетичного тексту, а також у курсі історії й теорії зарубіжної літератури (розділи "Літературні жанри", "Поезія і проза. Теорія вірша").

Апробація результатів дисертації здійснювалася на засіданнях кафедри англійської філології та філософії мови (раніше лексикології і стилістики англійської мови) імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету (2007–2015 роки) та на міжнародних конференціях

"Language Means of Preservation and Development of Cultural Values" (London, 2013); "Global Trends of Development of Ethnic Languages in the Context of Providing International Communications" (London, 2014); "Problems of Combination of Individualization and Unification in Language Systems within Modern Communicative Trends" (London, 2015); "Philology and Linguistics in the Digital Age – 2015" (Budapest, 2015); "European Conference on Languages, Literature and Linguistics" (Vienna, 2015); III Міжнародного симпозиуму "Американські та британські студії: мовознавство, літературознавство, міжкультурна комунікація" (Київ, 2015); "Філологія XXI століття: теорія, практика, перспективи" (Одеса, 2015); "Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість" (Острог, 2015); "Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації" (Острог, 2015); "Нове у філології сучасного світу" (Львів, 2015); "Сучасна філологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень" (Одеса, 2015); XXVI FILLM International Congress "Languages and Literatures Today" (Ningbo, China, 2014); а також на *національних конференціях* "Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки" (Київ, 2015); Міжвузівському науково-практичному семінарі, присвяченому питанням функціонування професійного мовлення, лінгвокультурологічному та соціокультурному аспектам філології (Ірпінь, 2015); "Тенденції розвитку та функціонування слов'янських та германських мов" (Миколаїв, 2015).

Публікації. Результати дослідження опубліковано в монографії "Синергія образної системи американських фольклорних балад XVIII–XX століть" (26,51 др. арк.), у п'ятнадцятьох одноосібних статтях, серед яких десять – у наукових фахових виданнях України (6,32 др. арк.), дві – у зарубіжних виданнях (1 др. арк.), а також у восьми тезах доповідей на науково-практичних конференціях (1,42 др. арк.). Загальний обсяг авторських публікацій з проблематики дослідження складає 36,73 др.арк. (статті і тези – 10,22 др. арк., монографія – 26,51 др. арк.).

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, а також списку використаних джерел і довідкових праць (593 позиції, з них 176 – іноземними мовами), додатків. Основний текст дисертації становить 201 сторінку, а загальний обсяг із додатками – 282 сторінки. У тексті дисертації наведено 6 таблиць та 27 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, визначено мету та завдання роботи, матеріал розвідки, об'єкт, предмет і методи аналізу, розкрито новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, сформульовано робочу гіпотезу й основні положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "**Теоретичні підвалини дослідження образності американських фольклорних балад**" систематизовано теоретичні надбання з теорії образу, висвітлено тенденції наукового осмислення образності, визначено теоретичні засади структурно-семіотичного, лінгвокультурологічного та лінгвокогнітивного напрямів вивчення образу, зокрема системи СО АФБ.

У поезії сучасні теоретичні здобутки з проблем образності взагалі й словесного образу зокрема – це наслідок поглиблення засадничих положень, сформульованих у працях українських та зарубіжних мовознавців кінця ХІХ – першої половини ХХ століть (напр., у роботах О. А. Потебні, І. Я. Франка). Ранній період лінгвокогнітивного вивчення поетичного мислення – це друга половина ХХ століття, коли дослідники (М. Freeman, G. Lakoff, M. Turner, R. Tsur,) започатковують системне осмислення сутнісних ознак образного опанування світу як розуміння конкретних і абстрактних явищ крізь призму тілесного досвіду можливостей людини. У ХХІ столітті увагу дослідників привертають когнітивні процеси та механізми творення словесного поетичного образу в американській поезії (Л. І. Белехова), характерні явища індивідуального образного мислення (О. П. Воробйова), динамічні когнітивні процеси в поетичному синтаксисі (А. В. Стрільчук), актуалізація СО символічних кодів американської культури (Т. Ю. Горчак), міфологічні образи амеріндіанців (С. В. Волкова).

СО АФБ є самобутнім способом та формою колективного художньо-естетичного осмислення дійсності. Американська фольклористика пов'язана з європейською, проте має свій шлях розвитку. Дослідження жанрової специфіки АФБ віддзеркалюють погляди учених з позицій "європоцентризму" (О. Л. Налепін). Суть такого підходу полягає в тому, що "американці мислять себе нащадками блискучого, багатого, романтичного і майже ідеального історичного минулого, у якому були лише герої і перемоги, – минулого, яке слугує прологом Слави Америки, що сходить на горизонті" (М.-А. Constantine).

Ґрунтуючись на положеннях провідних фольклористів про симбіоз в баладі ліричного й драматичного (М. П. Алексєєв, О. О. Гугнін, В. М. Жирмунський, Б. М. Путілов, Р. Я. Райт-Ковальова, Е.-Е. Gardner, R. Gray, G. L. Kittredge, A. Lomax, L. Round), про обов'язковість фантастичних перетворень та містики (І. Г. Гердер, О. О. Ткаченко), про наявність трагічної розв'язки сюжету (К. Бернтран, Г. В. Ф. Гегель, Г. Гейне, І. В. Гете, Я. Гримм, А. Шлегель, Ф. Шлегель, Л. Уланд) та акцентуації на почуттях і відчуттях ліричних героїв балад (О. О. Гугнін, Б. М. Путілов, О. О. Ткаченко), визначаємо АФБ як ліро-драматичну пісню з напруженим сюжетом та фантастичними перетвореннями.

Балада як різновид поетичного тексту наділена *характерними жанровими ознаками*. 1. **Специфічна віршова форма** реалізується у метричній організації балади, коли текст поділяється на 2-4 досить рівні частини "квадратної" будови (4+4, 2+2 тощо). Наприклад, *As I' was wal'king all' alane' / I heard' twa cor'bies mak'ing mane', / The tane' unto' the ti'ther say' / "Whare' sall we gang' and dine' the day'?"* (ААВВ) ("The Twa Corbies", Child). Кожне речення двовірша поділяється на дві завершені фрази, пов'язані між собою змістом. У баладах зустрічаються рефрени, коли два перші рядки – інформативні, третій – рефрен, а четвертий – це реприза другого (АВСВ) або завершуюча думка, побудована на контексті першого рядка (ААВА). Кожен вірш має чотири наголоси, або чергування – чотири – три: *The king' sat' in Dunferm'line town' / Drink'ing the bluid'-reid wine'; / "Oh where' shall I' get a sai'lor bold' / To sail' this ship' o mine'?"* (АВАВ) ("Sir Patrick Spens", Child).

2. Використання клішованих словосполучень створює образну стереопію АФБ, наприклад, у таких слововживаннях: *lilly-white hands, milk-white skin, ruby roses, marble eyebrows, at the close of day, prairie sea, plague of the life*. Саме простота баладної форми пояснює можливість широкого застосування до багатьох потенційно створюваних балад однакової метричної схеми, фраз, строф на основі "нарративного скелету" (narrative skeleton – термін Д. Каталани). Наприклад, фраза "*Oh saddle to me my milk-white steed / Saddle to me my pony*" повторюється у багатьох фольклорних баладах. Таке поширене "сканування" фрагментів тексту, метрики означає, що баладний текст можна покласти на будь-яку мелодію, тим самим виправдовується етимологічне походження слова "балада" (танок).

3. Ліро-драматична спрямованість є домінантною рисою для текстів АФБ. Драматизм зображуваних подій досягається через використання простої метричної форми та лексико-синтаксичної організації текстів АФБ. Баладна дія обов'язково "стягнута у кульмінацію" (С. Л. Страшнов), висвітлюючи лише події (С. Н. Азбелєв, Г. І. Гердер, П. В. Лінтур, Л. С. Страшнов), а не поступовий розвиток дії. Відтак, широке використання діалогів як форми синтаксичної організації текстів та телеграфний стиль зображуваних подій, ескізність подачі фактів художньої дійсності з можливістю домислити незавершену частину потенційної поетичної картини світу як стиль подачі сюжету зумовлюють драматизм текстів АФБ. До прикладу, фрагмент балади: "*How came this blood on your shirt sleeve, / O dear love, tell me, me, me?*" / "*It is the blood of my hound / That traced the fox for me...*", фіксує динаміку розвитку сюжету завдяки чергуванню дієслів, що виражають граматичну категорію минулого та теперішнього часів. Лексико-семантичний аналіз слововживань у текстах АФБ засвідчує ліричність творів, оскільки в них описуються почуття та переживання ліричних героїв через клішовані епітети, порівняння та прийом психологічного паралелізму. Прикладом переважно ліричного настрою відчаю та горя, актуалізованого системою СО, виступає балада "The Bonny Earl of Murray", де співак, який повинен лише повідомити факти про певну подію слухачам, проте перебуваючи під емоційним впливом від вбивства графа, звертається до природних явищ і звинувачує їх у смерті людини: *Ye hielands and ye lowlands, / Oh where ha'e ye been? / They hae slain the Earl of Murray, / And laid him on the green...*

Отже, АФБ як жанр характеризується простою формою версифікації, використанням "сухого" лексичного матеріалу та простої синтаксичної організації, фрагментарним способом розгортання дії. Промови ліричних героїв виражаються одиницями, які відповідають напівстрофі чи строфі (два чи чотири короткі вірші), тому в баладі немає місця для розгорнутих речень, багатоступневих підрядних зв'язків між частинами речення чи розлогих описових зворотів. У такий спосіб розповідь видається спрощеною, без прикрас.

Драматичне та ліричне розкриваються в АФБ через форму та зміст (Е. Desveaux). На думку В. Кейзера, балада демонструє одвічний конфлікт людини і природи, коли драматичне засвідчує конфліктність ситуації, а ліричне довершує загальний настрій баладного твору, звучить єднальним акордом усієї ситуації. Важливу роль у відтворенні баладного світу з усіма емоційними відтінками та драматичними нюансами відіграють СО, об'єднані у систему.

У реферованій дисертації пропонуємо визначення системи СО АФБ як складного лінвокогнітивного і синергетичного конструкту, який є результатом колективної лінвокреативної діяльності з осягнення реального й уявного світів, що пояснюється через розкриття механізмів створення конгеніального образу всього твору шляхом виявлення лінвокогнітивних та лінвосинергетичних принципів його формування. Система СО характеризується як внутрішньо єдине текстове утворення, в якому СО тісно пов'язані між собою та формують структурно-семантичну, композиційно-синтаксичну та жанрову єдність.

Комплексний аналіз системи словесних образів у **лінвокогнітивному аспекті** орієнтується на положення когнітивної поетики, згідно з якими формування СО віддзеркалює лінвокогнітивні способи осмислення баладного світу: метафоричний (М. Freeman, G. Lakoff, R. Tsur, M. Turner), метонімічний чи оксиморонний (Л. І. Белехова, R. Gibbs). Крім того, нами виявлено, що архаїчним способом осягнення баладного світу є концептуальна метаморфоза з її різновидами (морфозою й ароморфозою). Вивчення словесних образів у когнітивно-семіотичному аспекті передбачає реконструкцію концептуальних моделей словесного образу, що визначають його структуру (когнітивний аспект), та визначення особливостей семантизації (означування) поетичної картини світу баладного твору через образи-символи (семіотичний). **Лінвосинергетичний аспект** дослідження образності баладного тексту скеровує увагу на виявлення цілісності, системності функціонування сукупності СО, а також односпрямованості СО на утворення так званого мегаобразу твору, або **конгеніального образу** (в термінах М. К. Мамардашвілі), тобто узагальнювального образу в текстах АФБ.

У другому розділі "**Теоретико-методологічні засади дослідження системи словесних образів американських фольклорних балад**" обґрунтовано вибір напрямів наукової розвідки, визначено СО як когнітивно-семіотичні конструкти та лінвосинергетичні оперативні одиниці образної системи, запропоновано власний інтегрований підхід, який включає низку методів дослідження, спрямованих на розкриття лінвокогнітивних і лінвосинергетичних механізмів формування системи СО АФБ.

Методологічну основу дисертації складають *когнітивна* (М. Freeman, G. Lakoff, M. Turner, R. Tsur, Л. І. Белехова, О. П. Воробйова, С. М. Кагановська, В. Г. Ніконова, Г. П. Пасічник, І. А. Редька), *когнітивно-семіотична* (Т.Ю. Горчак, С. Г. Шурма) і *лінвосинергетична* (К. І. Белоусов, О. П. Воробйова, О. Ю. Корбут, Г. Г. Москальчук, О. Ю. Муратова, Л. С. Піхтовнікова, Н. В. Черемісіна) *парадигми* лінгвістики. Образність АФБ визначаємо у термінах системи, апелюючи до положень Ф. де Соссюра про мову як систему. Міждисциплінарність системного підходу полягає в універсальних властивостях множин, до яких відносять такі опозиції: *однорідність – неоднорідність, стійкість – нестійкість, упорядкованість – хаотичність, складність – простота, концентрація – розсіяність тощо* (Г. Я. Мартиненко).

Екстраполюючи визначення системних якостей природних чи механічних утворень на систему СО АФБ, визначємо **ендогенні**, тобто внутрішньосистемні властивості, та **екзогенні**, зовнішньосистемні. *Ендогенні* (*endogenous*, *ендо* –

внутрішній. і ...генний – притаманний, тобто зумовлений внутрішніми причинами) властивості образності відбиваються у *структурі* образності як системи. Ендогенні властивості системи СО АФБ передбачають: наявність певних типів СО (архетипний, прототипний, стереотипний) і видів їхнього лінгвокогнітивного мапування (еквівалентний, аналоговий, субститивний, контрастивний), притаманних саме фольклорним баладам; схожість способів формування СО, що забезпечується певним набором концептуальних моделей (метаморфозних, метафоричних, метонімічних та оксиморонних); семантико-синтаксичну зв'язність СО, що виявляється завдяки моделюванню структури образності через текстові мегаконцепти на основі інтеграції базових фреймів, актуалізованих СО баладних творів.

Зовнішньосистемна характеристика сукупності СО передбачає урахування факторів динамічного розвитку системи СО АФБ та визначає *екзогенні* (*exogenic, екзо - зовнішній*, тобто зумовлений зовнішніми причинами) властивості образності, які вказують на *організаційні* принципи образності та відображають *синергію образності АФБ*, корта полягає у тому, що цілісність системи СО забезпечує сприйняття твору як естетичного об'єкта культури. Цілісність є результат когерентності усіх вимірів функціонування системи (Л. В. Розанова), що результує у таких властивостях, як: **синергетичність**, тобто здатність до взаємодії СО задля підсилення ефективності їхнього функціонування як системи; **емерджентність**, тобто здатність до формування **конгеніального образу**.

Відповідно до визначених аспектів у дисертації розроблено комплексну методику вивчення системи СО АФБ, яка з опертям на принцип естетичності Г. Айзенка (індекс збалансованості образного розмаїття у тексті шляхом вирахування добутку кількості ключових слів і унікальних слововживань) передбачає систему загальнонаукових та власне лінгвістичних методів аналізу.

Перший етап розвідки спрямовано на виявлення ключових слів у текстах АФБ за допомогою *інтерпретаційно-текстового аналізу* баладних творів з тим, щоб визначити тематичний каркас досліджуваних текстів. Образність тісно пов'язана з темами, мотивами, ідеями поетичних творів, оскільки, поєднуючись, СО формують ідейно-образний рівень тексту. Ключові слова, що вилучаються з текстів АФБ групуємо за трьома аспектами: предмети й поняття; дії і стани; якості й відношення. На вербальному рівні баладного твору зазначені аспекти реалізуються через іменники, займенники і субстантивовані частини мови; дієслова та безособові форми дієслова; прикметники й прислівники. Сукупність ключових слів дозволяє реконструювати основні тематичні лінії формування образності у АФБ.

Візьмемо до прикладу фрагмент з балади "Lady Isabel and the Elf Knight":
There lived a false knight in London did dwell, / Who courted a lady fair;/ And all that he wanted of this pretty maid / Was to take her life away. / "Go get part of your father's gold / And part of your mother's fee, / And we will go to some strange country, / Where married we shall be."

У результаті семантико-когнітивного аналізу ключових слів за критерієм позитивного, негативного та нейтрального лексико-семантичного забарвлення іменників, прикметників та дієслів доходимо висновку, що нейтрально забарвлені

іменники та дієслова слугують фоном для акцентуації негативно забарвлених ключових слів, взаємодія яких актуалізує модель НЕЩАСЛИВЕ КОХАННЯ Є СМЕРТЬ.

Збалансованість ключових і нейтральних слів свідчить про взаємопов'язаність та взаємозалежність одних від інших у творенні системи СО АФБ. Другим кроком інтерпретації ключових слів є залучення *методу статистичних підрахунків* для виявлення індексу збалансованості образного розмаїття у текстах АФБ. Цей індекс пов'язаний з естетичною теорією Г. Айзенка (Г. Я. Мартиненко), основна ідея якої в тому, що естетичність об'єкта залежить від балансу різноманітності і повторюваності його складників. Балада "The County Jail" є прикладом актуалізації теми соціальних відносин людини, а саме безпричинного ув'язнення чоловіка. Текст балади має такі параметри: кількість слів (S) – 115; кількість унікальних слововживань (C) – 67; кількість ключових слів (O) – 33. Відповідно індекс естетичності M балади є добутком O, C і 100 та складає $0,2869 \times 0,583 \times 100 = 1,67$. Результати методу статистичних підрахунків, залучені з метою виявлення індексу естетичності вербальної організації текстів АФБ, доводять досить високий рівень естетичної організації зазначених творів, оскільки за своїми показниками індексу естетичності тексти аналізованих творів наближуються до показника 1,618, тобто показника відношення частин і цілого, що відповідає індексу золотого перетину – домінуючого естетичного принципу гармонійності між цілим та його частинами.

Другий етап спрямовано на розкриття ендогенних властивостей системи СО АФБ шляхом застосування низки лінгвокогнітивних операцій і процедур для вилучення смислу з трьох площин образності: передконцептуальної, концептуальної та вербальної, зв'язність між якими уможливорюється трансмірним переходом.

Передконцептуальний вимір образності пов'язаний із наївним мисленням та архаїчними уявленнями людини про оточуючий світ та її місце у ньому. Цей наївний досвід людини, за К. Г. Юнгом, є колективним позасвідомим, що виразняється через основні архетипи. Архетипи активуються автоматично у процесі інтерпретації СО. За допомогою методики експлікації архетипних значень (Л. І. Белехова), з опорою на контекст та довідкову літературу виявляємо імплікативні ознаки архетипів. Кожен архетип є дихотомічною сутністю, яка об'єднує взаємовиключаючі поняття. Виявлені імплікативні ознаки архетипів формують передконцептуальний вимір образності.

Концептуальний вимір образності реконструюємо на основі методики поетико-когнітивного аналізу (Л. І. Белехова, В. Г. Ніконова). Комплексне та системне бачення образності впливає з розуміння специфіки художнього мислення (literary mind) (M. Turner), конструктивної здатності людини мислити інакомовно, звертаючись до загальновідомих у суспільстві подій чи ситуацій. Формування концептуальної площини системи СО АФБ супроводжується лінгвокогнітивними операціями розширення, узагальнення, перспективізації, компресії, зіткнення, комбінації й інтертекстуалізації. Концептуальний аналіз СО дозволяє реконструювати концептуальні метафори, *орієнтаційні* (ВГОРУ–ВНИЗ, УСЕРЕДИНУ–НАЗОВНІ, ЦЕНТР–ПЕРИФЕРІЯ) та *онтологічні* (КОНТЕЙНЕР, метафори-персоніфікації), а також концептуальні моделі морфози, ароморфози, метаморфози, які є основою образотворення АФБ.

Вербальний вимір образності АФБ формується СО, які пов'язані між собою в систему завдяки повторам на фонологічному, лексико-семантичному, синтаксичному рівнях тексту балад.

Третій етап дослідження системи СО балади орієнтується на виявлення її екзогенних властивостей, які характеризують СО як цілісність. Перший крок передбачає визначення структурно-граматичної зв'язності СО між собою завдяки методиці фреймового моделювання. У світлі теорії С. А. Жаботинської базовий фрейм є найбільш абстрактною структурою, що бере участь у когніції, відображає найбільш фундаментальні категорії думки і може бути змодельований абстрактною пропозиційною схемою, тип якої визначає тип самого фрейму: предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний, що представлені у формі категоріальних архетипних концептів КОЛИСЬ, ДЕСЬ, ХТОСЬ/ЩОСЬ, Є/ДІЄ ТАК (С. А. Жаботинська). Матриця доменів постає як структура, тому що складається з декількох доменів, які "не існують окремо, а накладаються один на одного, так що можуть повністю включити один одного" (С. А. Жаботинська). Така структура виглядає як мережа концентрованих (з одним центром) доменів, об'єднаних спільним концептом. Усі домени тим чи іншим чином стосуються кожного із значень доміантного концепту, тому створюють сітьову мережу.

Четвертий етап аналізу системи СО баладного твору визначає лінгвосинергетичні принципи організації системи СО. Підґрунтям для здійснення цього етапу є метод позиційного аналізу тексту, який виявляє акценти у змістовій сегментації словесних поетичних образів. Метод ґрунтується на теорії золотого перетину та теорії сильних позицій тексту (І. В. Арнольд). У рамках лінгвосинергетичного підходу (Г. Г. Москальчук) текст беремо за 1 та виділяємо: абсолютний початок (Абс.П – перша словоформа), зачин (початок – позиція на відстані 0,146 від початку тексту), зону початку гармонійного центру та кінця (ГЦп, ГЦк – на відстані 0,236 від початку тексту), гармонійний центр (ГЦ – на відстані 0,618 від початку тексту), абсолютно слабкі позиції (АСП1, АСП2 – на відстані 0,236 праворуч та ліворуч від ГЦ тексту). У сильних позиціях в текстах АФБ зосереджені СО-символи, що визначає їхню здатність підпорядковувати інші СО та розширювати свій зміст за рахунок кумулятивної сили зберігати та передавати знання. Сукупність методів дослідження системи СО АФБ на основі когнітивно-семіотичного та лінгвосинергетичного підходів дозволяють провести глибокий та всебічний аналіз особливостей формування та принципів функціонування образної системи.

Третій розділ "**Система словесних образів американських фольклорних балад: когнітивно-семіотичний аспект**" розкрито когнітивно-семіотичні особливості формування СО у систему, як-от: концептуальні морфофаза, ароморфофаза, метаморфофаза, метафора, метонімія, оксиморон та лінгвокогнітивний принцип образотворення – трансмірність.

Естетичність художнього витвору формується завдяки набору властивостей, які проявляються у взаємодії компонентів, узятих як система (М. М. Бахтін, М. Л. Гаспаров, О. О. Потєбня, В. В. Фещенко). Функціонально у словесному мистецтві ця роль покладена на СО, які є доміантними складними багатомірними

сутностями та оперативними одиницями творчості. Саме консервативність фольклорних творів обумовлює важливість дослідження передконцептуального, концептуального та вербального вимірів образності АФБ, оскільки архетипи та концептуальні моделі, які активуються та актуалізуються СО баладних творів, можуть пояснити когнітивний принцип поєднання СО у систему. Шлях реконструкції міфологічного контексту уявляється як необхідний етап у розумінні складної внутрішньої архітекτονіки образності твору, який уможливорює побудову деякого загального змісту на основі прояву архетипного, міфопоетичного, що є наявним у компонентах словесного оформлення.

Вербалізовані імплікативні ознаки архетипів є ключем до розуміння основ образної системи, займаючи у структурі образності ядерний щабель. У баладах раннього періоду відображено рудименти матриархального устрою, коли жінці відводилась панівна роль, а саме: прийняття родинних рішень, визначення долі дітей, керування родинним життям, що ілюструє фольклорний твір "O Mar Who Is Tapping at My Bedroom Window?", у якому закоханий чоловік просить свою дівчину запитати дозволу в матері на шлюб, у випадку негативної відповіді він відмовиться від свої намірів: - *My dear, go and ask your **mother** / If you my wedded bride might be; / And if **she** says no, return and tell me, / And I'll no longer trouble thee."*

У цілому теми, що об'єднують балади, можуть бути зведені до таких, які розкривають: родинні цінності (64,5 %); родинні цінності та діяльність людини (33,5 %); родинні цінності та віру (1,9 %).

Домінантним архетипом образності АФБ виступає, як зазначалось вище, архетип *Мати*, оскільки він є центральним та пронизує усі балади. Основні архетипи створюють каркас художнього світу, реалізуючи розуміння місця та ролі людини у своєму взаємозв'язку з іншими людьми та навколишнім світом. До цієї групи архетипів відносимо наступні психологічні архетипи *Тінь, Дух, Аніма, Анімус* та культурні *Герой / Трікстер, Вічний Мандрівник, Персона (Маска)*. Периферійні архетипи зрідка активуються системою СО АФБ та є лише шлейфом чи ореолом образності. До цієї групи входять психологічні архетипи *Самість, Его* та культурні *Світове Яйце, Світове Дерево, Лабіринт*.

Інтерпретаційно-контекстуальний аналіз текстів АФБ уможливив з'ясування лінгвокогнітивних особливостей художньої концептуалізації світу в текстах балад, які зумовлюють певний спосіб організації СО в архаїчний та канонічний періоди становлення художньої свідомості. В архаїчний період – це концептуальна морфоза, ароморфоза та метаморфоза, а в канонічний – концептуальна метафора, концептуальна метонімія та концептуальний оксиморон. Дослідження концептуального та вербального вимірів образності американських фольклорних балад засвідчує тенденцію до збереження в образотворенні відбитків різних видів поетичного мислення різних епох.

Досліджуючи концептуальний вимір образності АФБ, визначаємо, що концептуальна морфоза – це когнітивний спосіб осмислення дійсності, в основі якого лежить когнітивна операція еквівалентного мапування та процедура тотожного відображення. Еквівалентне мапування – це лінгвокогнітивне проектування відношень з однієї концептуальної царини на іншу, внаслідок чого в

царинах джерела та мети моделюються ситуації, які викликають схожі емоції та стани. При концептуальній морфозі об'єкти дійсності організуються у концептосферу з основними концептуальними доменами ЛЮДСЬКЕ і ПРИРОДНЕ, між якими існує єдиний морфізм, тобто відображення, яке можна виразити математичним записом домен ЛЮДСЬКЕ $\leq$ домен ПРИРОДНЕ. У баладних творах зустрічаються редуplikовані оноματοпоетичні слова, які буквально відтворюють звуки тваринного світу. Наприклад, у фрагменті *"Good day, Madam Hen," said the duck to the fowl, / "Quack, quack, quack, quack!"* з твору "The Hen and the Duck" субстантивований вигук "quack" є мовою качки. У такий спосіб проявляється синкретизм природнього та людського, немає розщеплення цих світів та чітке усвідомлення різних функцій кожного.

Концептуальна ароморфоза є способом концептуалізації світу шляхом когнітивної процедури інверсивності, і, як наслідок, в одній концептосфері співіснують два домени ЛЮДСЬКЕ і ПРИРОДНЕ, причому ПРИРОДНЕ є засобом трансформації ЛЮДСЬКОГО завдяки асоціації явищ природи з людиною. Когнітивною моделлю концептуальної ароморфози слугує фрейм ХТОСЬ/ЩОСЬ Є АТРИБУТОМ КОГОСЬ/ЧОГОСЬ.

CO *milk-white steed* (молочно-білий кінь), що супроводжує образ героїні у баладі "Lady Isabel and the Elf Knight", створений за допомогою еквівалентного мапування. Ознака особливого відтінку білого кольору, властивого молоку, активує архетип *Світло*. Відповідно до архаїчних уявлень ознаки об'єктів є самі об'єкти. Архетипний образ втілює концептуальну схему СВІТЛО Є АТРИБУТОМ КОНЯ. Оскільки архетип *Світло* має імплікативні ознаки: *космос, народження, безпека*, номінативна одиниця "*milk-white steed*" реалізує концептуальну ароморфозу ЖИТТЄДАЙНІСТЬ КОНЯ Є АТРИБУТОМ ЖИТТЄДАЙНОСТІ ЛЮДИНИ. Виходячи з архаїчного розуміння відношень у світі, які визначаються концептуальною схемою ЛЮДИНА Є ТОТОЖНОЮ ПРИРОДІ, А ПРИРОДА Є ТОТОЖНОЮ ЛЮДИНІ, кінь є атрибутивним рудиментом героїні. Відтак, образ дівчини наділяється ознаками життєвої сили, добра, світла. Завдяки концептуальній ароморфозі домен ЛЮДСЬКЕ трансформується, розширюючись через асоціативний зв'язок з доменом ПРИРОДНЕ.

Концептуальна метаморфоза – це спосіб синкретичного осмислення дійсності, в основі якого лежить ідея перетворення, перевтілення, зміни (О. М. Веселовський, О. М. Фрейденберг). Наприклад, у баладі "Sweet William and Lady Margaret" концептуальна метаморфоза лежить в основі СО, який шляхом лінгвокогнітивної операції транзитивності, тобто перенесення якостей однієї концептосфери на якості іншої, об'єднує у концептуальному просторі баладного твору природне й людське: *Lady Marg'ret was buried under a rose / Sweet William in under a willow; / And they both grew tall, and they both grew together, / And they tied in a true lover's knot.*

В аналізованій баладі зображено переродження чоловіка та жінки після смерті у рослини (троянду та вербу), які воз'єднуються у своєму коханні в рослинному світі. Завдячуючи відношенню перетворення, одна царина у структурі СО деформується під дією причини, а саме смерті від туги за коханою, яка померла, та набуває якостей іншої царини. Словесні образи наведеної балади формуються шляхом еквівалентного мапування, концептуальні ознаки однієї царини (джерела) повністю

привласнюються іншою цариною (мети), викликаючи тотожні асоціації про якості іншої царини. Це пояснюється тим, що *архаїчний світогляд* базується на *тотожності природного і людського*, макрокосму і мікркосму (О. М. Веселовський, О. М. Фрейденберг), що дозволяє вважати концептуальну метаморфозу тропом, що передує концептуальній метафорі, метонімії, оксиморону. Саме цей факт пояснює можливість перенесення якостей та функцій людини на природні об'єкти і явища. Це є не просто переродження, коли одна сутність перестає існувати і уоформлюється іншою сутністю, а розширення обох концептуальних просторів природного і людського. У баладі "Sweet William and Lady Margaret" описується неможливість воз'єднатись у коханні у реальному світі. Референтами займенника *they* є одночасно образи Леді Маргарет (*Lady Marg'ret*) і коханого Уільяма (*Sweet William*) та троянди (*a rose*) і верби (*a willow*), що свідчить про те, що в основі структури цих СО лежить концептуальна метаморфоза ЛЮДИ ПЕРЕТВОРЮЮТЬСЯ НА ПРИРОДНІ ЯВИЩА, а ПРИРОДНІ ЯВИЩА НАБУВАЮТЬ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЛЮДИНИ. Троянда та верба символізують закоханих чоловіка та жінку, тому ці рослини можуть об'єднатись у коханні як люди (*And they tied in a true lover's knot*). Потенція реінкарнації людей у рослини виходить з уявлення про можливість міфічного предка мати нетлінну сутність. Когнітивною моделлю концептуальної метаморфози слугує така схема ХТОСЬ/ЩОСЬ ПЕРЕТВОРЮЄТЬСЯ НА КОГОСЬ/ЩОСЬ.

У вищезазначеній баладі "Sweet William and Lady Margaret" змальовано, як люди під впливом емоцій та почуттів перетворюються на рослини. У канонічний період становлення художнього мислення у структурі СО фольклорних балад формуються концептуальні моделі як розвиток моделей архетипного ядра фольклорної образності. У системі СО аналізованих баладних текстів реконструйовані концептуальні моделі МАТИ Є ЖИТТЯ, МАТИ Є СМЕРТЬ, МАТИ Є РЕГЕНЕРАЦІЯ, які далі розгортаються за допомогою лігвокогнітивної процедури модифікації у концептуальні моделі ЖИТТЯ Є МІКРОКОСМ/МАКРОКОСМ; СМЕРТЬ Є ЗМІНА МІКРОКОСМУ/ЗМІНА МАКРОКОСМУ; РЕГЕНЕРАЦІЯ Є ЗМІНА ДУХОВНА/ЗМІНА ФІЗИЧНА/ЗМІНА ЕМОЦІЙ.

Система СО є всеохоплюючою, такою, що одночасно розгортається за асоціативним та синтагматичним векторами, тобто в основі такої системи лежить **когнітивно-семіотичний принцип трансмірності** (від лат. *transire* – переходити межі чого-небудь). Трансмірність образності полягає у можливості переходу елементів системи СО від одного виміру (передконцептуального) до іншого (концептуального). *Трансмірний перехід означає перехід від диз'юнкції до кон'юнкції, тобто від сукупності елементів до зв'язної цілісності в іншому вимірі.* Перший вектор є вертикальним, він відображає певну історію формування конгеніального образу в баладному творі. Другий вектор розгортання образності є горизонтальним, який передбачає взаємодію кожного СО, наявного у тексті АФБ, та формування конгеніального образу. Трансмірність системи СО АФБ забезпечується взаємозалежністю двох типів відношень між СО, що формують цілісну систему. Взаємозалежність виявляється у залученні СО-символів, які є домінантними в образній системі балад та визначають і синтагматичне, і асоціативне зближення усіх СО АФБ. Таке зближення двох векторів формування системи СО АФБ

уможлиблюється кумулятивною силою образів-символів зберігати в ємних вербальних одиницях глибокі пласти знань людини про світ та у здатності підпорядковувати інші СО, що не мають такої сили, тобто СО-символи характеризуються трансмірністю. У такий спосіб, СО-символи ніби стягують у свою концептосферу додаткові концептуальні ознаки, що сприяє уточненню смислу, актуалізованого СО як системою.

У четвертому розділі "**Система словесних образів американських фольклорних балад: лінгвосинергетичний аспект**" розкрито організуючу роль СО-символів як креативних атракторів, що формують лінвосинергетичну систему образності АФБ. За результатами позиційного аналізу встановлено, що система СО АФБ функціонує за лінгвосинергетичним принципом одновекторності, співдії, реалізуючи потенції образів-символів до формування конгеніального образу, що актуалізує концепт-емоцію в АФБ.

Методом позиційного аналізу встановлено, що система словесних образів АФБ функціонує за принципом синергетичності, коли усі СО задіяні у формуванні образу-емоції (термін А. В. Шершньової) твору. У системі СО балади образи-символи постають домінантними організуючими елементами, креативними атракторами, що захоплюють у свою концептосферу інші словесні образи та формують конгеніальний образ (М. К. Мамардашвілі). З позиції кожного нового словесного образу в послідовному розгортанні тексту виникає переформування структури системи СО баладного твору в концептуальному вимірі (К. І. Белоусов), у результаті чого відбувається нарощення ознак концепту тексту завдяки збагачення імплікативними ознаками, що реалізуються у художньому мовленні. Модель динаміки формування системи СО баладного твору демонструє різні варіанти подання інформації через естетичний об'єкт. Метод позиційного аналізу та метроритмічної організації словесних образів у текстовій тканині засвідчує, що обидва виміри (концептуальний та вербальний) взаємопов'язані та взаємообумовлені, а тому вони у поєднанні визначають цілісність образності як системи СО.

Основними образами-символами американських фольклорних балад є такі, що об'єктивують: відносини між людиною і наколишнім світом через вживання номінативних одиниць – дім (*home*) – символ родини, троянда (*a rose*) – кохання, кінь (*a steed*) – родинної сили, діамант (*a diamond*) – краси, лавр (*a laurel*) – відродження, дерево (*a tree*) – родини, шипшина (*a briar*) – коханого, верба (*a willow*) – коханої тощо; відносини між людиною і соціальним світом – команда (*a crew*) – товариші по духу, іноземна країна (*a strange country*) – загроза життю, ковбой (*a cowboy*) – член соціуму, солдат (*a soldier*) – член соціуму тощо; відносини між людиною і духовним світом – Господь (*Lord*) – адресант земного, пекло (*hell*) – чистилище для грішних, ключ до пекла (*a key to the hell*) – покарання пеклом за гріхи, диявол (*devil*) – провідник до пекла, апостол (*an apostle*) – провідник до раю, небо (*sky*) – місце перебування святих, душа (*a soul*) – стан людини після смерті тощо.

Результати аналізу системи СО американських фольклорних балад засвідчують, що частка образів-символів, залучених до створення балад, прямопропорційно залежить від основної тематичної лінії твору. Найвища частота

образів-символів відповідає фольклорним текстам, що зображають стосунки між людьми у родинному колі й навколишнім світом (41,6 %), далі – у соціальному колі (33,2 %) і найменша – взаємозв'язок людини і духовного світу (25,2 %). Такий розподіл образів-символів за тематичним принципом можна пов'язати з консервативністю американського баладного жанру та збереженням тих тем, які були важливими в архаїчній та канонічній часи.

Метод позиційного аналізу баладних текстів доводить, що образи-символи переважно зустрічаються в ініціальной (15%) і фінальній позиціях (23%) та зоні гармонійного центру (далі – ГЦ) (62%), тобто сильних текстових позиціях, за І. В. Арнольд. Здійснений кількісний аналіз позиційного розташування образів-символів у баладних творах дозволив побудувати узагальнену модель динаміки розгортання образності відповідно до організуючих центрів баладного твору та виявити спосіб організації словесних образів балади за принципом золотого перетину, основного канону гармонії відношень частин до цілого в естетиці (О. І. Глазунова, Е. М. Сороко, Н. В. Черемісіна).

Установлено, що результатом взаємодії концептуального та текстового вимірів системи словесних образів в американських фольклорних баладах є формування конгеніального образу, який забезпечує естетичну функцію поетичного твору шляхом трансляції естетичної інформації адресатові, актуалізуючи певний концепт-емоцію (Ж. М. Маслоу). Доведено, що залежно від типу відносин, актуалізованих системою СО певного баладного твору – відносини між людиною і наколишнім світом; відносини між людиною і соціальним світом та відносини між людиною і духовним світом – в американських фольклорних баладних творах об'єктивуються магістральні концепти-емоції РАДІСТЬ, ГОРЕ/ПЕЧАЛЬ, САМОТНІСТЬ, ТУГА, ДУШЕВНИЙ СПОКІЙ / ЗАСПОКОЄННЯ.

До прикладу, в баладі "Sweet William and Lady Margaret" словесні образи утворюють систему, яка організується образами-символами, що об'єктивують концепти СМЕРТЬ і ЖИТТЯ. Так, номінативні одиниці *night, coffin, blood, corpse, died, grave, clay cold lips* у взаємозв'язку значень актуалізують архетип *Смерть*, який має імплікативні ознаки: *горе, печаль*. Водночас, номінативні одиниці *Lady Marg`ret, Sweet William, rose, willow*, які займають сильну фінальну позицію в тексті системи СО балади, активують архетип *Перетворення (Метаморфоза)* з концептуальною імплікацією: *відродження, повернення до життя, зміна форми існування*. Завершує баладний твір ключовий словесний образ *they tied in a true lover's knot*, який символізує возз'єднання коханих після їхньої смерті та їх переродження у рослини, що пов'язані вузлом кохання. Усі СО баладного твору, взаємодіючи в концептуальному та вербальному вимірах, породжують конгеніальний образ ЩАСЛИВЕ КОХАННЯ, що актуалізує емоційну атмосферу твору через концепт-емоцію РАДІСТЬ.

Отже, відповідаючи лінгвосинергетичним принципам одновекторності та синергетичності, система СО АФБ формує нове, емерджентне знання завдяки взаємодії СО.

ВИСНОВКИ

Система СО АФБ характеризується як внутрішньо єдине текстове утворення, в якому СО тісно пов'язані між собою структурно-семантичною, композиційно-синтаксичною та жанровою своєрідністю.

Жанрова своєрідність АФБ виявляється у ліро-драматичній спрямованості та образній лаконічності текстів, які зумовлені особливістю формування образності.

Внутрішня єдність СО у межах фольклорної балади зумовлена лінгвокогнітивним принципом трансмірності, який забезпечує перехід від дологічного знання в логічне в процесі формування образності. Внутрішня єдність СО є структурно-семантичною. СО як система тісно пов'язані єдністю думки, тематичною спрямованістю та специфікою концептуальної репрезентації. За тематичним принципом СО реалізують відносини людини і родинного світу, людини і соціального світу, людини і духовного світу. За специфікою концептуальної репрезентації СО структуруються метаморфозними, метафоричними, метонімічними та оксиморонними концептуальними моделями. Лінгвокогнітивний принцип трансмірності образності визначає ендогенні властивості системи СО, які полягають у тому, що, по-перше, структура образності є рекурентною, де передконцептуальний вимір образності складає основу концептуального, а концептуальний – вербального. По-друге, в основі образотворення АФБ лежать однотипні концептуальні моделі, які вказують на особливість баладного поетичного мислення (на базі лінгвокогнітивних операцій еквівалентності, аналогії, асоціації та протиставлення).

Композиційно-синтаксична єдність СО як системи зумовлюється специфікою вербальної організації СО у межах текстів АФБ. З одного боку, зафіксовано широке використання СО-символів, які утворюють тісно пов'язані кластери у баладному тексті. Це може означати, що СО-символи є не лише культурнообумовленим універсальним джерелом знань про навколишній світ, а й специфічним засобом організації образності через ємні одиниці, які легко запам'ятовуються. З іншого боку, важливе семантичне навантаження, яке несуть СО-символи, визначається їхніми сильними позиціями в текстах АФБ – ініціальною, фінальною та зоною гармонійного центру. Взаємозв'язок СО формує конгеніальний образ, емоціогенний образ усього твору. Це означає, що односпрямованість СО та емерджентність системи СО є основними лінгвосинергетичними принципами образності АФБ, які визначають екзогенні властивості такої системи.

Аналіз системи СО у американському баладному творі **перспективно** продовжити в ракурсі виявлення лінгвокогнітивних особливостей формування СО та лінгвосинергетичних принципів їхньої організації в систему в американських літературних баладах, а також у плані порівняльного аналізу функціонування словесних образів як системи в фольклорних та авторських баладах.

Основні положення дисертації викладено в публікаціях автора:

1. Суворова Т. М. Синергія образної системи американських фольклорних балад XVIII – XX століть : (монографія) / Тетяна Миколаївна Суворова. – Дніпропетровськ : "Середняк Т. К.", 2015. – 456 с.

2. Суворова Т. М. Англо-шотландська традиційна народна балада (проблема термінології) / Т. М. Суворова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Лінгвістика": (Збірник наукових праць). – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – Вип. III – С. 194–197.
3. Суворова Т. М. Характеристика системи словесних образів американських балад у світлі лінгвосинергетичного підходу / Т. М. Суворова // Наукові записки. Серія: Філологія. (Збірник наукових праць) / Наук. ред. Іваницька Н. Л. – Вінниця, 2008. – Вип. 10. у 2-х т. – Т. 2. – С. 248–253.
4. Суворова Т. М. Роль зв'язку в системі словесних поетичних образів американської балади / Т. М. Суворова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 48, 2009 р. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 210–215.
5. Суворова Т. М. Американська фольклорна та авторська балада: походження, константні та перемінні ознаки / Т. М. Суворова // Науковий вісник Чернівецького університету: (збірник наукових праць). – Чернівці: ЧНУ, 2009. – Вип. 441 – 443: Германська філологія. – С. 232–237.
6. Суворова Т. М. Архетип як смислотвірна складова словесних образів / Т. М. Суворова // Наукові записки Національного університету "Острозька академія». Серія "Філологічна": (збірник наукових праць) / укладачі: І. В. Ковальчук, О. Ю. Костюк, С. В. Новоселецька. – Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія», 2015. – Вип. 51. – С. 94–97.
7. Суворова Т. М. Властивості образної синергетичної системи художнього цілого (ендогенні параметри) / Т. М. Суворова // Науковий Вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія "Філологія. Педагогіка. Психологія": (науковий збірник) / за заг. ред. З. О. Валюх. – Київ: Київський національний лінгвістичний університет, 2015. – С. 283–292.
8. Суворова Т. М. Лінгвокультурологічний аспект дослідження образності американських фольклорних балад / Т. М. Суворова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: "Лінгвістика": (Збірник наукових праць). – Херсон: Херс. держ. ун-т., 2015. – Вип. 22. – С. 214–216.
9. Суворова Т. М. Модальний модус образності баладного твору / Т. М. Суворова // Наукові праці: (науково-методичний журнал). – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – Вип. 241. – Т. 253. – Філологія. Мовознавство. – С. 91–94.
10. Суворова Т. М. Образність американських фольклорних балад: когнітивно-семіотичний аспект / Т. М. Суворова // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: "Філологічні науки" (мовознавство): (Збірник наукових праць). – Дрогобич, 2015. – № 3. – С. 278–285.
11. Суворова Т. М. Організуюча функція образності в американських фольклорних баладах / Т. М. Суворова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія "Філологія": (науковий збірник). – Одеса: Видавничий дім "Гельветика». – № 15. – Том 2, 2015. – С. 144–148.
12. Суворова Т. М. Методика дослідження образності американських фольклорних балад / Т. М. Суворова // Science and Education a New Dimension. Philology. –

Budapest, 2015. – ("Philology and Linguistics in the Digital Age – 2015"). – III (10), Issue 47. – P. 106–110.

13. Суворова Т.Н. Голограмма как эффект контрапунктной организации системы словесных образов баллады / Т. Н. Суворова // Известия ГГУ им. Ф. Скорины. – 2014. – № 4. Гуманитарные науки. – С. 148–152.

14. Суворова Т. М. Словесні образи американської балади як синергетична система / Т. М. Суворова // Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур (Донецьк, 28–29 січня 2008 р.): (Друковані тези доповіді за матеріалами VI Міжвузівської конференції молодих учених) / Ред. колегія В.Д. Каліущенко (відп. ред.), М.Г. Сенів, Ш.Р. Басиров, Л.Б. Ніколаєва. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Т. 2. – С. 95–96.

15. Суворова Т. М. Поняття системи словесних поетичних образів на прикладі американських фольклорних балад: когнітивно-семіотичний аспект / Т. М. Суворова // Актуальні проблеми філології: мовознавство, літературознавство, методика викладання філологічних дисциплін / редкол. І. Соколова, О. Балабан, Г. Морєва, С. Шепітько, Н. Назаренко, Є. Іванова / за заг. ред. І Соколової. – Маріуполь, 2009. – С. 289–296.

16. Суворова Т. М. Екзогенні властивості образності баладного тексту / Т. М. Суворова // "Нове у філології сучасного світу": (Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 12 – 13 червня 2015 р.) – Львів : ГО "Наукова філологічна організація "ЛОГОС», 2015. – С. 115–117.

17. Суворова Т. М. Ендогенні властивості образності американських фольклорних балад / Т. М. Суворова // Тенденції та перспективи формування професійної лексики : Доповіді V Міжвузівського науково-практичного семінару, присвяченого питанням функціонування професійного мовлення, лінгвокультурологічному та соціокультурному аспектам філології. – Ірпінь : Національний ун-т ДПС України, 2015. – Вип. V. – С. 72–75.

18. Суворова Т. М. Когнітивні та вербальні обмеження образності американських балад / Т. М. Суворова // Американські та британські студії : мовознавство, літературознавство, міжкультурна комунікація : (збірник наукових праць) / за заг. ред. А. Г. Гудманяна, О. Г. Шостак. – К. : Талком, 2015. – С. 165–167.

19. Суворова Т. М. Системний підхід до вивчення образності американських фольклорних балад / Т. М. Суворова // "Сучасна філологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень": (Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 26 червня 2015 року). – Одеса : Південно-українська організація "Центр філологічних досліджень», 2015. – С. 61–64.

20. Суворова Т. М. Структура образності американських фольклорних балад / Т. М. Суворова // (Електронний ресурс) : (матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції "Філологія XXI століття: теорія, практика, перспективи", Одеса, 24 квітня 2015 р.). – Одеса, 2015. – С. 68–69. – 1 електрон., опт. диск (CD-ROM); 12 см. – 130 с. – Назва з етикетки диску.

21. Суворова Т. Н. Контрапункт как организующий принцип системы словесных поэтических образов / Т.Н. Суворова // Language Means of Preservation and Development of Cultural Values : (Peer-reviewed materials digest (collective monograph)

published following the results of the LXX International Research and Practice Conference and III stage of the Championship in philological sciences (London, November 14th – November 20th, 2013)) / International Academy of Science and Higher Education; Organizing Committee : T. Morgan (Chairman), B. Zhytnigor, S. Godvint, A. Tim, S. Serdechny, L. Streiker, H. Osad, I. Snellman, K. Odros, M. Stojkovic, P. Kishinevsky, H. Blagoev. – London : IASHE, 2013. – P. 16–18.

22. Suvorova T. The structure and organization of a poetic creative entity / T. Suvorova // "Global Trends of Development of Ethnic Languages in the Context of Providing International Communications", "Traditions and Moderns Trends in the Process of Formation of Humanitarian Values" : (Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the LXXXIII and LXXXIV International Research and Practice Conference and the II stage of the Championship in Philology, Art History, History, Philosophy, Culturology, Physical Culture and Sports (London, June 26 – July 02, 2014)) / International Academy of Science and Higher Education; Organizing Committee : T. Morgan (Chairman), B. Zhytnigor, S. Godvint, A. Tim, S. Serdechny, L. Streiker, H. Osad, I. Snellman, K. Odros, M. Stojkovic, P. Kishinevsky, H. Blagoev. – London : IASHE, 2014. – P. 22 –25.

23. Суворова Т. Н. Преемственность и открытость системы словесных образов балладного текста / Т. Н. Суворова // "Problems of Combination of Individualization and Unification in Language Systems within Modern Communicative Trends" : (Peer-Reviewed Materials Digest (Collective Monograph) Published Following The Results Of The XC International Research and Practice Conference and the III stage of the Championship in Philology (London, October 09 – October 14, 2014)) / International Academy of Science and Higher Education ; Organizing Committee : T. Morgan (Chairman), B. Zhytnigor, S. Godvint, A. Tim, S. Serdechny, L. Streiker, H. Osad, I. Snellman, K. Odros, M. Stojkovic, P. Kishinevsky, H. Blagoev. – London : IASHE, 2015. – P. 11–15.

24. Суворова Т. М. Формування словесної образності баладного тексту / Т. М. Суворова // The 7th International Conference on European Conference on Languages, Literature and Linguistics : (materials of the conference, Vienna, June 26, 2015). – Vienna : "East West" Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2015. – P. 33–37.

АНОТАЦІЯ

Суворова Т.М. Система словесних образів американської фольклорної балади XVIII–XX століть: когнітивно-семіотичний та лінгвосинергетичний аспекти. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Херсонський державний університет Міністерства освіти і науки України, Херсон, 2016.

У дисертації виявлено когнітивно-семіотичні особливості формування системи словесних образів та встановлено лінгвосинергетичні принципи її функціонування в американських фольклорних баладах. Реконструйовано

лінгвокогнітивні та лінгвосинергетичні механізми образотворення в американських фольклорних баладах XVIII–XX століть. Визначено специфіку структурно-семантичної, композиційно-синтаксичної та жанрової єдності системи словесних образів. Виявлено особливі лінгвокогнітивні способи осягнення світу – концептуальні морфофаза, ароморфофаза та метаморфофаза. Розкрито лінгвокогнітивний принцип формування образності – трансмірний перехід, що уможливорює зміну дологічних структур знання на логічні з подальшою вербалізацією їхніх концептуальних ознак.

З'ясовано лінгвосинергетичні принципи функціонування системи словесних образів американських фольклорних балад: синергетичність та емерджентність, які впливають на формування конгеніального образу твору.

Ключові слова: конгеніальний образ, концептуальна метаморфофаза, лінгвокогнітивні механізми, лінгвосинергетичні принципи, передконцептуальна, концептуальна й вербальна площини, словесний образ, система, трансмірність.

АННОТАЦІЯ

Суворова Татяна Николаевна. Система словесных образов американской фольклорной баллады XVIII–XX столетий: когнитивно-семиотический и лингвосинергетический аспекты. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Херсонский государственный университет Министерства образования и науки Украины, Херсон, 2016.

В реферируемой работе на основе интегрированного подхода и комплексной методики исследования системы словесных образов американских фольклорных баллад XVIII–XX столетий выявлены ее лингвокогнитивные и лингвосинергетические свойства. Систему словесных образов трактуем как сложный лингвокогнитивный и синергетический конструкт, результат коллективной лингвокреативной деятельности по осмыслению картины мира, суть которой объясняется через раскрытие механизмов создания конгеніального образа всего произведения путём выявления лингвокогнитивных и лингвосинергетических принципов его формирования. Система словесных образов характеризуется как внутренне единое текстовое целое, в котором словесные образы тесно связаны между собой и образуют структурно-семантическое, композиционно-синтаксическое и жанровое единство.

С позиций лингвокогнитивного подхода система словесных образов рассматривается как трёхмерный лингвокогнитивный конструкт, объединяющий доконцептуальное, концептуальное и вербальное пространства. Продвижение от одного пространства к другому осуществляется благодаря трансмерному переходу, лингвокогнитивному принципу формирования структурно-семантической целостности в фольклорных балладных текстах. В рамках лингвосинергетического подхода систему словесных образов определяем как синергийное образование, целостность которого обеспечивается принципами синергетичности, т.е. способностью словесных образов взаимодействовать ради усиления эффективности

их функционирования как системы; и эмерджентности, т.е. способности формировать конгениальный образ текста.

Интерпретационный и текстовый анализ американских фольклорных баллад XVIII–XX столетий позволил установить совокупность критериев, влияющих на конфигурацию системы словесных образов: 1) жанрово-тематический принцип (балладная форма и рифма, темы взаимосвязи человека с родовым, социальным и духовным мирами); 2) способ художественного отображения действительности (концептуальные метаморфоза, метафора, метонимия, оксиморон); 3) организация ключевых номинативных единиц в тексте в соответствии с эстетической пропорцией золотого сечения; 4) объединение трех пространств (доконцептуального, концептуального и вербального) благодаря принципу трансмерного перехода; 5) функционирование по принципам синергетичности и эмерджентности; 6) формирование конгениального образа текста, концентрирующего единое впечатление от произведения.

Исследование сосредоточено на раскрытии онтологических и гносеологических свойств системы словесных образов балладных текстов. Установлены культурно-исторические предпосылки становления жанра американской фольклорной баллады как наследия европейской баллады, где первая отличается лиро-драматической направленностью тем и выразительных средств. Гносеологические свойства системы словесных образов американской фольклорной баллады проявляются в ее способности воплощать посредством словесных образов символические смыслы, формировать единый конгениальный образ, который становится средством выражения гаммы чувств и переживаний человека, призмой, преломляющей познание окружающего мира и формирование отношения к нему.

Доказано, что возникновение глубинных смыслов, порождаемых системой словесных образов, обусловлено активацией словесными образами первичных форматов знаний, архетипов. Доконцептуальное пространство системы словесных образов понимается как глубинный смысл, активируемый архетипами как форматами первобытных представлений человека о мире и его месте в нем. Осмысление разных архетипов, составляющих основу балладной образности, позволяет очертить их диапазон и сформировать объем доконцептуального пространства. Доминантным архетипом выступает архетип *Мать*, основными – *Тень*, *Дух Анима*, *Анимус*, *Герой/Трикстер*, *Вечный Странник*, *Персона (Маска)*; периферийными – *Мировое Яйцо*, *Мировое Дерево*, *Лабиринт*. Трансмерный переход делает возможным смену структур созидания образности, дологических (имплицативных признаков архетипов) на логические (концепты) с последующей вербализацией их концептуальных признаков.

Поэтико-когнитивный анализ концептуального пространства системы словесных образов осуществлён с целью реконструкции составляющих содержательной структуры концептов, которые реализуются в разных видах словесных образов. Основу концептуального пространства составляют концепты ЖИЗНЬ и СМЕРТЬ, отражающих особенности фольклорного осмысления действительности посредством концептуальной метаморфозы и ее подвидов морфозы и ароморфозы, суть которых заключается в тесной связи доменов ЧЕЛОВЕК

и ПРИРОДА через идею отождествления человека и природы, изменения формы существования, преобразования одних состояний/форм в другие. Это воплощено в реконструированных из текстов баллад концептуальных моделях: КТО-ТО/ЧТО-ТО ТОЖДЕСТВЕН КОМУ-ТО/ЧЕМУ-ТО, КТО-ТО/ЧТО-ТО АССОЦИИРУЕТСЯ С КЕМ-ТО/ЧЕМ-ТО и КТО-ТО/ЧТО-ТО ПРЕВРАЩАЕТСЯ В КОГО-ТО/ЧТО-ТО.

Установлено, что система словесных образов американских фольклорных баллад функционирует в соответствии с принципами синергетичности и эмерджентности. Благодаря синергетическому свойству системы словесные образы взаимодействуют эффективно и целенаправленно на формирование образа текста. Эмерджентность проявляется в возникновении конгениального образа произведения, который актуализирует концепт-эмоцию. Исходя из тематической направленности балладного фольклорного произведения выделены такие магистральные концепты-эмоции: РАДОСТЬ, ГОРЕ/ПЕЧАЛЬ, ОДИНОЧЕСТВО, ДУШЕВНЫЙ ПОКОЙ/ УСПОКОЕНИЕ.

Ключевые слова: доконцептуальная, концептуальная и вербальная плоскости, лингвокогнитивные механизмы, лингвосинергетические принципы, конгениальный образ, концептуальная метаморфоза, словесный образ, система, трансмерность.

SUMMARY

Suvorova T. N. The System of Verbal Images in the American Folklore Ballads of the XVIII–XX Centuries: Cognitive, Semiotic and Synergetic Aspects. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, Speciality 10.02.04. – Germanic Languages. – Kherson State University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kherson, 2016.

This research focuses on revealing lingual, cognitive and synergetic properties of the system of verbal images in American folklore ballads. It is proved that the system of folklore ballad images has specific structural-semantic, compositive-syntactic and genre unity. The conceptual metamorphosis is seen as a specific way to cognize the archaic world in folklore ballads. It is assumed that synergetic principle of the imagery formation lies in the trans-dimensional transition that enables the change of primeval emotional knowledge formats into logical with the further verbalization of their conceptual features.

It is distinguished that the main linguistic and synergetic principles of the verbal imagery system functioning are synergetic and emergent ones since they influence the formation of the congenial image in a folklore ballad.

Key words: cognitive mechanisms, conceptual metamorphosis, congenial image, synergetic principles, pre-conceptual, conceptual and verbal planes, system, trans-dimension, verbal image.